HELIKON

1/1999

Ennen suomentamaton väkevä mestariteos Strindbergin 150-vuotissyntymäpäivän kunniaksi

August Strindberg
ULKOSAARISTOSSA
Yöntumma romaani rakkaudesta mereen, saaristoon ja naiseen. Intendentti Axel Borg, aatelissuvun jälkeläinen, matkustaa Tukholman ulkosaaristoon opettamaan paikallisille asukkaille uusia kalastusmenetelmiä. Kunnianhimoisen ja vallantahtoisen valistajan matkasta sivistyksen reunalle tulee kuitenkin aivan muuta kuin mitä hän oli suunnitellut. Suomentanut Antero Tiusanen. Ovh. 156,–

Saatavissa pokkarina
August Strindberg
PALKKAPIIAN POIKA
Maailmankirjallisuuden merkillisimpiä ja merkittävimpiä omaelämäkertoja. August Strindbergin (1849–1912), ristiriitaisen, itsekeskeisen ja särmikkään neron, elämä ja tuotanto ovat erottamattomia: kaikki mitä hän kirjoitti on samalla myös henkilökohtaista tilitystä. Suomentanut Kristiina Kivivuori, säkeet Aale Tynni. Ovh. 72,–

Platonin koko tuotanto nyt pokkareina
Platon
TEOKSET I–VII
Teoksen toimitus- ja julkaisutyöstä on vuosina 1973–1990 huolehtinut Holger Thesleffin johtama asiantuntijaryhmä. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, A.M. Anttila, Kaarlo Hirvonen, Pentti Saarikoski ja Marianna Tyni. Ovh. à 55,–

OTAVA 1890

www.otava.fi

LUKUELÄMYKSIÄ KIRJAKAUPASTA

HELSINGIN YLIOPISTON
HUMANISTISEN TIEDEKUNNAN
KIRJASTO

HELIKON
1/1999

SISÄLLYS

Pääkirjoitus 2

Kalle Korhonen:
Salaa kaivauksilta kokoelmiin 3

Mika Hakkarainen:
Biblioteca Medicea Laurenziana 5

Erja Salmenkivi:
Antiikin maailman seitsemän ihmettä osa II 8

Katariina Mustakallio:
Kuolema elämän palveluksessa 14

Kolumni
Kohtalokas kesäloma 18
Pekka Matilainen

Tapahtumakalenteri 19

Helikon? 23

KANSI: Piazza Armerina, Pikkusirkus, Sisilia
(kuva klassillisen filosofian laitos, Helsingin yliopisto)

TAKAKANSI: San Lorenzo, Firenze (Mika Hakkarainen)

Salakuljetusta ja tuhoja

Antiikkiesineiden salakuljetus ja ryöstökaivaukset ovat olleet kannattavaa liiketoimintaa jo muinaisen Egyptin ajoista saakka. Mikään ei osoita, että tämä olisi jotenkin muuttunut. **Kalle Korhonen** on seurannut Sisiliassa paljastuneen salakuljetusrenkaan vaiheita. Kun esineen alkuperä hävitetään ja sille kirjoitetaan uusi alkuperätodistus, se voidaan myydä hyvällä hinnalla keräilijöille, museoille tai minne nyt myydäänkin. Edellytyksenä on ainoastaan se, että ostaja ei kysele turhia.

Sota Balkanilla tuhoaa jälleen suunnattomat määrät kulttuuriperintöä ihmishenkien ohella. Pelkistäen tilanteen lähes banaaliksi, kaikki johtuu muutamien ihmisten hillittömästä vallanhimosta. Helsingin yliopistossa toimiva Aleksanteri-instituutti järjesti seminaarin Jugoslavian hajoamisesta ja seuraajavaltioiden nykytilanteesta huhtikuun alussa. Seminaarissa kävi kyynisen selväksi, että entisen Jugoslavian etnisyydet ovat paljolti poliittisia luomuksia. Väestö on esimerkiksi geneettisesti niin sekalaista, että serbi voikin olla albaani ja päin vastoin. Siksi syyt nationalismiin on luotava historiaa muovailemalla ja luomalla kielitieteilijöiden työn avulla kielellistä erilaisuutta. Tulokset ovat niin hyviä, että etniset erot saadaan oikeutetuiksi. Kielitieteilijänä voin vain ihailla määrätietoista kielen "puhdistusta vieraista elementeistä", sillä se osoittaa, kuinka paljon etnisyys edelleen määritellään kielen kautta. Typerintä asiassa on kuitenkin se, että työ on silkkaa roskaa, joka palvelee vain valtaa ja politiikkaa.

Martti Leiwo

Salaa kaivauksilta kokoelmiin

Kalle Korhonen

Vaaseja ns. Boscorealen aarteesta (1. vs. eKr.)

Muinaismuistojen salakuljetus on vanha ilmiö, joka ei helposti lopu. Viime vuoden lopulla Cataniassa tuli ilmi antiikkiesineiden salakuljetusrengas, joka on onnistunut viemään muinaista sisilialaista käsityötä ulkomaille suuria määriä. Asiasta puhuttiin julkisuudessa ensimmäisen kerran lokakuussa, kun La Repubblica -lehden perjantailiitteessä käsiteltiin New Yorkiin yksityiskokoelmaan päätynyttä Caltavuturon kultaista vaasia. Se oli saanut tämän pienen kaupungin asukkaat lähettämään 5000 postikorttia Bill Clintonille, jotta esine saataisiin takaisin Sisiliaan. Joku voi ihmetellä, miten Clinton liittyy asiaan, mutta "yksityiskokoelma" oli tässä tapauksessa erään Wall Streetillä vaikuttavan Clintonin tukijan hallussa.

Caltavuturo sijaitsee antiikin Himera-joen varrella, Palermon ja Ennan puolivälissä. Kilon painoinen kultainen vaasi (fiale) on luultavasti paikan rahallisesti arvokkain löytö, joka tuli esiin sähkölaitoksen kaivaessa maata parikymmentä vuotta sitten. Sitten se oli päätynyt vaihtojen kautta ennalaiselle harrastaja-arkeologille ja numismaatikolle Vincenzo Cammaratalle, joka on yksi keskushenkilöistä tässä tarinassa. Hänet tunnetaan Sisilian Indiana Jonesina (tietävätköhän Lucas, Spielberg tai Harrison Ford itse miten monikäyttöiseksi tämä "miestutkija" on osoittautunut).

Ennen matkaa Atlantin yli kultaesine siirtyi Sveitsiin. Kun esine oli vielä Sisiliassa, Catanian yliopiston professori Giacomo Manganaro sai nähdä sen, ja julkaisi sen vuonna 1989 Revue des Études anciennes -lehdessä Sisilian kaupunkien kultarahoja käsittelevässä artikkelissa. Asiaan kuului ilmeisesti vastapalvelus: Manganaro kirjoitti todistuksen, jossa vaasin mainittiin olevan peräisin Sveitsistä. Sinnehän kaikki tiedämme muinaisten kreikkalaisten mielellään purjehtineen. Manganaro on tosin kiistänyt kirjoittaneensa todistuksen ja väittää tätä dokumenttia väärennökseksi. Artikkelissaan hän sanoi nähneensä vaasin monta vuotta aikaisemmin eräässä vanhassa sisilialaisessa kokoelmassa (REA 91, 1989, 302).

Vaasiin, joka ilmeisesti on sisilialaista työtä, on kirjoitettu virkamiehen (damarkhos) nimi ja esineen paino.

Kultavaasin lento on itse asiassa vain pieni osa laajaa kuljetusliikennettä, joka paljastui viime vuoden aikana. Joulukuussa tapahtumat alkoivat vyöryä. Silloin pidätettiin ryhmä, johon kuului professori Manganaron lisäksi toinenkin Catanian yliopiston opettaja, kaksi huutokauppojen järjestäjää sekä mm. edellä mainittu Cammarata Jones, joka oli ensin onnistunut pakenemaan villansa viemärin kautta. Järjestelmä oli kuljettanut muut esineet yksityiskokoelmiin samalla tavalla kuin Caltavuturon vaasinkin, ja liikevaihdon arvoksi mainittiin joulukuussa noin 100 miljardia liiraa eli 300 miljoonaa markkaa (50 milj. euroa). Monilla ryhmän jäsenilläkin on hyvin laajat yksityiskokoelmat – Cammaratalla oli vaaseja kylpyhuoneessakin, ja Manganaron kerrotaan myyneen esineitään museoviranomaisille.

Luultavasti oikeudenkäynti alkaa vasta muutaman vuoden päästä. Yksittäisten tekijöiden syyllisyyttä on tässä vaiheessa vaikea osoittaa. On varmaa, että Catanian mafia on viime vuosikymmeninä kasvattanut varallisuuttaan järjestämällä salakaivauksia – kohteita Sisiliassa riittää – ja myymällä niiden tuottoa ulkomaille. Ostajat eivät ole kyselleet löytökontekstia, vaikka ajoitukset ovat saattaneet kiinnostaakin. Salakuljetushan on aina ollut järjestäytyneen rikollisuuden luonnollinen toiminta-alue. Tosin nykytilanteessa Italian mafiat ovat keskittymässä aikaisempaa enemmän ihmisten salakuljetukseen, ja kun salakuljetettavat ihmiset kuljettavat tavaraa, liikevoitot kasvavat huomattavasti.

Kiinnostava ongelma muinaismuistojen salakuljetusjutussa on myös se, miksi juuri nämä henkilöt jäivät kiinni. Catanialaiset tuttavani arvelivat, että on kyse välien selvittelystä tai kostosta. Cammarata on näet naimisissa Ennan vankilan johtajan kanssa, eikä perhe ole kuulunut seudun vähäväkisimpiin: he omistavat mm. linnan Piazza Armerinassa. On hyvin mahdollista, että mielivaltaisilta vaikuttavat sabotaasi-iskut itse Piazza Armerinan kuuluisan villan mosaiikkeja vastaan liittyvät samaan teemaan. Vuodesta 1995 alkaen mosaiikkeja on useita kertoja yritetty rikkoa ja sotkettu mustalla maalilla; ainakin yksi tihutyö on tehty vielä Cammaratan pidätyksen jälkeen. Hyökkäysten voi ehkä sanoa muistuttavan pienoiskoossa mafian autopommi-iskuja Roomassa, Firenzessä ja Milanossa vuonna 1993 – mittakaavan muutos on kyllä selvästi havaittavissa.

71-vuotiaan Manganaron tutkijanmaineelle tapahtuma on varmasti kova isku. Hän on 1950-luvulta lähtien julkaissut suuren määrän arkeologista materiaalia, enimmäkseen Itä-Sisiliasta. Hänen tuotantoonsa kuuluu tärkeitäkin laajoja artikkeleita sekä esimerkiksi muutamia laillisissa kaivauksissa löydettyjen piirtokirjoitusten julkaisuja. Varsinaisia kaivausjulkaisuja joukossa ei ole: pääpaino on esineissä, ei konteksteissa. Usein esitellään johonkin aiheeseen, kuten kreikkalaisen Itä-Sisilian kulttiteihin, liittyvää materiaalia sekalaisessa järjestyksessä. Mukana on ollut selvästi salakaivauksista peräisin olevia esineitä, joiden löytöpaikkaa ei tunneta eikä omistajaa mainita. Viime vuosina julkaisutahti on vain kiihtynyt, kun Manganaro on vetäytynyt eläkkeelle. On tietysti hyvä, että materiaali on julkaistu, sillä muutenhan se olisi tullut julkisuuteen vaikkapa viidenkymmenen vuoden päästä jonkin amerikkalaisen museon multimedialuettelossa. Toisaalta näyttää todennäköiseltä, että Manganaro on laatinut tuttavilleen vääriä todistuksia esineiden alkuperästä.

Kun oikeusprosessi on näin alkuvaiheessa, ei tiedetä vastauksia olennaisiin eettisiin ongelmiin, enkä tiedä saadaanko vastauksia koskaan. Oliko Manganaro todella Faustin valinnan edessä? Tarkoitan sitä, joutuiko hän esimerkiksi valitsemaan vaihtoehdoista (1) "Jos nyt annat tämän todistuksen, saat huomenna nähdä uuden esineen, jonka ansiosta saat taas uuden merkittävän julkaisun." ja (2) "Jos et anna todistusta, esineitä et enää saa nähdä; museovirastohan joutuu täällä Sisiliassa sanomaan ei kaivauksille, ja jos jotakin uutta löytyy, joudut anomaan tutkimuslupaa museovirastolta, joten odota sitä sitten. Lisäksi kaikki tärkeät löydöt jäävät sinulta näkemättä." Tällaisen dilemman eteen on tutkija saattanut joutua Sisiliassa, jossa oman alueen tutkijoita on paljon, uutta materiaalia löytyy vähän, ja museovirastot voivat olla hyvin tiukkoja myöntäessään tutkimuslupia niin sisilialaisille itselleen kuin ulkomaalaisille. Näkökulman tai materiaalin vaihtaminen ei ole helppoa, mutta jos sitä ei tee, voi joutua vaikeuksiin.

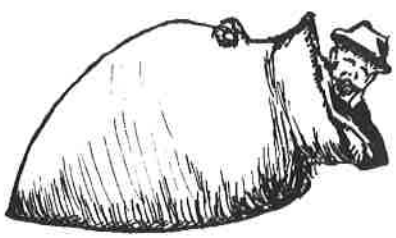

Biblioteca Medicea Laurenziana

Mika Hakkarainen

Firenze on renessanssin ulkoilmamuseo, joka ihastuttaa varsinkin valtamerentakaisia matkailijoita, joiden waaandöful-kommentit kaikuvat kapeiden katujen seinämistä. Kaupunki on kuitenkin kuuluisa myös käsikirjoitusaarteita sisältävästä kirjastostaan.

Valokuvat: Mika Hakkarainen
Marja Vierros

Erilaisen turistirihkaman myyntikojut täyttävät Piazza San Lorenzon niin, että firenzeläisen renessanssiarkkitehtuurin vähemmän tunnettu loistotuote San Lorenzo saattaa jäädä helposti matkaajalta huomaamatta. Brunelleschin v. 1414 aloittama ja mestarin kuoleman jälkeen hänen oppilaansa Manettin v. 1448 viimeistelemä basilika on tunnetun Medicien kauppias-, mesenaatti- ja ruhtinassuvun hautakirkko. Paikalla oli jo 300-luvulla kirkko, jonka Milanon kuuluisa arkkipiispa Ambrosius vihki v. 393. Nykyinen kirkko korvasi 1100-luvulla rakennetun basilikan Giovanni de' Medicin, Lorenzo il Magnificon isän, tilauksesta. Myyntikojujen tiiviin rintaman lopulta läpäisevä turisti jäänee ihmettelemään massiivisen kirkon fasadin firenzeläisittäin poikkeavaa koruttomuutta: Michelangelon suunnittelema fasadi jäi aikoinaan rakentamatta. Ulkoisesta vaatimattomuudesta huolimatta kannattaa kuitenkin pistäytyä sisään, sillä Medicien rahat riittivät kyllä kirkon sisustan koristelemiseen. San Lorenzo onkin täynnä renessanssin mestarien töitä: Donatellon (n. 1386–1466) ja hänen oppilaidensa kädenjälkeä ovat esimerkiksi saarnastuoli sekä kuorolehterit. Donatello on suunnitellut myös Sagrestia Vecchian sisustan, joka on renessanssinarkkitehtuurin keskeisiä töitä. Verrocchion (1435–1488) varhaistöihin taas kuuluu Cosimo de' Medicin (il Vecchio) poikien hautamuistomerkki. Michelangelo taas viimeisteli Sagrestia Nuovan samoin kuin Giuliano de' Medicin (k. 1516, Lorenzo il Magnificon poika) ja Lorenzo de' Medicin (k. 1519, il Magnificon pojanpoika) hautamuistomerkin figuurit, vain joitakin tunnetuimpia yksityiskohtia kirkon interiööristä mainitakseni.

Arkkitehtuurin ja taidehistoriallisten merkkiteosten loisto saattaa häikäistä matkaajan siinä määrin, että kirkosta poistuessaan ei huomaa oikealle jäävää oviaukkoa. Sen kupeeseen on naulattu pieni kullankeltainen laatta, jossa lukee **Biblioteca Medicea Laurenziana**. Ovi johtaa laajaan, varjoisaan luostarin keskuspihaan, chiostroon – San Lorenzohan oli alunperin dominikaaninen luostarikirkko. Manettin suunnitelmien pohjalta toteutetun

San Lorenzon koruton fasadi ja rihkamakojuja kirkon edessä

chiostron pohjoissiiven päälle on rakennettu yksi Euroopan vanhimmista edelleen toimivista kirjastoista. Kokonaisuus on myös arkkitehtonisesti tärkeä, sillä se on toteutettu Michelangelon suunnitelmien pohjalta. Rakennus valmistui vuonna 1560 mutta vihittiin käyttöön vasta yli kymmenen vuotta myöhemmin v. 1571 silloisen Toscanan suurherttua Cosimo I de' Medicin toimesta. Portaikkoa pidetään manieristisen suuntauksen ensimmäisenä huipputyönä ja itseasiassa katsotaan, että suuntaus sai siitä alkunsa. Portaiden jälkeen avautuu yli 50 metriä pitkä vanha lukusali. Sen täyttämät kirja- ja lukupulpetit ovat myös Michelangelon suunnittelemat ja Batista Del Cinquen toteuttamat. Seinien kipsikoristelu on Antonio di Marco di Gianon (jota kutsuttiin nimellä il Carota) ja Giovanbattista dello Batistan (joka puolestaan kantoi nimeä maestro Tasso). Lattia taas on Nicolo di Raffaellon (il Tribolo) ja ikkunaruudut, joihin on maalattu Medici-suvun vaakuna, Rafaellon oppilaan Giovanni da Udinen. Kirjasto on myöhäisen renessanssin ja manierismin kaunis kokonaisuus, joka on säilyttänyt hyvin 1500-luvun asunsa. Satunnaisen ja tietoisenkin matkaajan on mahdollista tutustua Michelangelon portaikkoon ja vanhaan lukusaliin ilman erillistä lupaa, jonka kirjaston kokoelmiin pääsy muuten edellyttää.

Historia

Laurenziana sai alkunsa kun Cosimo de' Medicin (1389–1464) yksityinen ja hänen v. 1434 San Marcon luostariin perustamansa julkinen kirjasto yhdistettiin. Merkittävän lisän kokoelmiin toivat kahden firenzeläisen humanistin, Coluccio Salutatin ja Niccolo Niccolin käsikirjoitukset näiden kuoleman jälkeen v. 1444. Cosimon jälkeläiset kasvattivat kokoelmaa ja erityisesti Lorenzo il Magnifico (1448–1492) laajensi sitä systemaattisesti kopioituttamalla ja ostamalla käsikirjoituksia ympäri Eurooppaa. Kreikkalainen humanisti Ioannes Laskaris teki Lorenzon toimeksiannosta Konstantinopoliin kaksi hankintamatkaa ja loi ostamillaan käsikirjoituksilla kirjaston nykyisen huomattavan kreikkalaisen kokoelman perustan. Yksi Lorenzon merkittävistä hankinnoista oli myös tunnetun humanistin Francesco Filelfon (1389–1481) kirjasto. Kun Medicit karkoitettiin Firenzestä vuonna 1497 kirjasto takavarikoitiin ja myytiin kaupungin rahapulan takia San Marcon luostarille. Myös luostariveljet joutuivat pian taloudelliseen ahdinkoon ja he taas myivät kirjaston Roomaan kardinaali Galeotto Franciottolle. Häneltä se siirtyi pian takaisin Medici-suvulle, kardinaali Giovanni Medicille, joka siirsi kokoelman takaisin Firenzeen v. 1522. Kardinaali palkkasi samalla Michelangelon suunnittelemaan nykyisen kirjastorakennuksen San Lorenzon chiostron yhteyteen. Tässä muodossa kirjasto avattiin siis v. 1571. Se käsitti tuolloin n. 3000 käsikirjoitusta.

Medici-suvun mielenkiinto Laurenzianaa kohtaan kuitenkin laimeni suurherttua Cosimon kuoltua 1574. Se pääsi uudestaan hallitsijoiden suosioon vasta hallitsijasuvun vaihdoksen myötä Firenzessä ja Toscanassa 1700-

luvun puolivälissä. Ranskalainen Lorraine-suku kartuttikin kirjaston kokoelmia aktiivisesti. Kokoelma on kasvanut 1700-luvulta lähtien osin ostamalla ja osin lahjoituksina, ja nykyisin se sisältää lähes 11 000 käsikirjoitusta (joista 700 on vuotta 1100 varhaisempia), yli 500 inkunaabelia eli ennen vuotta 1501 painettua kirjaa, yli 50 000 painettua kirjaa 1500-luvulta 1700-luvun loppuun ja lähes 8 000 italialaisten kulttuurihahmojen kirjettä renessanssista 1700-luvulle.

Kirjaston keskiaikaiset käsikirjoitukset ovat antiikin kirjallisen kulttuurin nykypäiviin säilymisen kannalta keskeisiä. Kokoelmiin kuuluu esimerkiksi vanhin tunnettu Vergilius-käsikirjoitus (Georgica – Maanviljelijän työstä), joka ajoittuu 400/500-luvuille jKr. Historiankirjoituksen isänä pidetyn Herodotoksen *Historia*-teoksen arketyyppi (käsikirjoitus joka on pohjana nykyisille Herodotos-editioille) on peräisin 900-luvulta jKr. Laurenzianan aarteisiin kuuluu myös vanhin Thukydides-käsikirjoitus, samoin 900-luvulta. Molemmat ovat yllämainitun Ioannes Laskariksen Konstantinopolista hankkimia. Erityismaininnan arvoinen on myös Boccaccion kopioima Terentius-käsikirjoitus. Edellä mainitut ovat vain esimerkkejä Laurenzianan tunnetuimmista käsikirjoituksista, jotka eivät ole pelkästään antiikin kirjallisuuden välittäjiä vaan myös sekä Italian että muunkin Euroopan keskiaikaisen kulttuurin kannalta merkittäviä. Sama koskee myös itäistä keskiaikaista kulttuuria eli Bysanttia. Valtaosaa Bysantin kirjallisesta jäämistöstä säilytetään Länsi-Euroopan vanhoisssa kirjastoissa, ja Firenzen Biblioteca Laurenziana on tässäkin suhteessa yksi tärkeimmistä.

Laurenziana on nykyisin Italian valtion omistuksessa ja on säilyttänyt alkuperäisen perusluonteensa eli se on käsikirjoituskirjasto. Se hankkii kokelmiinsa vain sellaista kirjallisuutta, joka liittyy vanhojen käsialojen ja käsikirjoitusten tutkimukseen, ajoittamiseen ja konservointiin, eli paleografiaan ja kodikologiaan liittyvää materiaalia. Muiden vastaavien Italian kirjastojen (esim. Biblioteca Vaticana Roomassa ja Biblioteca Marciana Venetsiassa) ohella, Laurenziana on kansainvälinen, ja on ollut sitä perustamisestaan asti: siellä kuulee lähes kaikkia Euroopan kieliä, käyttäjät ovat eri humanististen alojen tutkijoita. Kirjaston länsimaisen kulttuurin kannalta mittaamattoman arvokkaat kokoelmat yhdistävät, ja kirjaston ankarat järjestyssäännöt sitovat. Turha lienee mainita, että kirjoja ja käsikirjoituksia ei voi lainata kotiin.

ANTIIKIN MAAILMAN SEITSEMÄN IHMETTÄ OSA 2

Erja Salmenkivi

ANTIIKIN MAAILMAN SEITSEMÄN IHMETTÄ
- Gizan suuret pyramidit (4/98)
- **Babylonin riippuvat puutarhat**
- **Efesoksen Artemiin temppeli**
- **Halikarnassoksen mausoleumi**
- **Olympian Zeuksen patsas**
- Rhodoksen kolossi (2/99)
- Faroksen majakka (2/99)

Valokuvat: Martti Leiwo

Antiikin maailman seitsemän ihmeen tai nähtävyyden kaanonista meidän päiviimme asti on säilynyt vain ne, jotka jo aikanaan olivat kaikkein vanhimmat eli Gizan pyramidit. Muiden ihailua herättäneiden ihmisen teknisen osaamisen taidonnäytteiden suhteen olemme riippuvaisia hellenistisen ja roomalaisajan kreikankielisistä lähteistä.

Babylonin riippuvat puutarhat

Antiikinaikaiset lähteet Babylonin riippuvista puutarhoista ovat keskenään ristiriitaisia. Niiden perusteella onkin esitetty useita eri tulkintoja puutarhan sijainnista. Puutarha ei myöskään alun perin ollut ainoa antiikin maailman ihme tai nähtävyys Babylonissa, myös kaupungin muurit olivat kuuluisat. Ensimmäisellä vuosisadalla eKr. elänyt historijoitsija ja maantieteilijä Strabon kirjoitti: "Babylonkin sijaitsee tasangolla ja sen muurien ympärys on 385 stadionia (= yli 70 km). Muurit ovat 32 jalkaa (= noin 10 m) paksut, ja 60 kyynärää (= vajaat 30 m) korkeiden tornien välissä muuri on korkeudeltaan 50 kyynärää (= noin 24 m). Muurien päällä on väylä, jolla nelivaljakko pystyy helposti ohittamaan toisen. Siksi sekä muureja että riippuvaa puutarhaa kutsutaan yhdeksi maailman seitsemästä ihmeestä."

Varhaisin lähde puutarhoista on 300-200 lukujen vaihteessa eKr. eläneen babylonialaisen Marduk-jumalan papin Berossoksen kirjoittama teos *Babyloniaka*, jossa hän yritti selittää kreikkalaisille Mesopotamian kulttuuria. Teoksesta on säilynyt vain sitaatteja myöhemmillä kirjailijoilla, joiden avulla voidaan päätellä, että juuri Berossos mainitsee riippuvien puutarhojen rakennuttajaksi Nebukadnessarin. Kyseessä on ilmeisesti Nebukadnessar II, uusbabylonialaisen dynastian toinen hallitsija (604-562 eKr.). Sen lisäksi, että hän laajensi valtakuntaansa ja esimerkiksi hävitti Jerusalemin temppelin 500-luvun alkupuolella, hän rakennutti Babyloniin paljon temppeleitä, palatseja ja massiiviset kaupungin muurit porttirakennelmineen. Berliinin Pergamon-museossa sijaitsevassa Ishtarin portissa on käytetty koristuksena Nebukadnessarin arkkitehdeille tyypillisiä kirkkaan sinisellä ja muilla väreillä päällystettyjä savitiiliä.

Ensimmäisellä vuosisadalla eKr. elänyt Diodoros Sisilialainen kirjoitti Babylonista näin: "Siellä oli akropoliksen vieressä myös niinsanotut riippuvat puutarhat, joita ei rakennuttanut Semiramis vaan myöhempi kuningas miellyttääkseen yhtä vaimoistaan. Kerrotaan, että vaimo oli persialaista syntyperää ja koska hän kaipasi kotoisia vuoristoniittyjä, hän taivutteli kuninkaan keinotekoisen puutarhan avulla jäljittelemään Persian maisemaa." Sitaatista käy hyvin ilmi se, että Semiramiksen nimi liitettiin usein puutarhaan, mutta jo Diodoros tiesi, ettei Semiramiksella ollut sen kanssa mitään tekemistä. Toisaalta Diodoros ei ollut varma historiallisesta henkilöstä Semiramiksen nimen takana. Historiallinen Semiramis oli ilmeisesti 800-luvulla eKr. eläneen assyrialaisen kuninkaan Shamshi-Adad V:n vaimo Sammu-ramat.

Roomalainen reetori ja historijoitsija Quintus Curtius Rufus, joka kirjoitti Aleksanteri Suuren historian 1. tai 2. vuosisadalla jKr., käytti todennäköisesti samaa varhaisempaa lähdettä puutarhan kuvauksessa kuin Diodoros Si-

Efesoksen Artemis

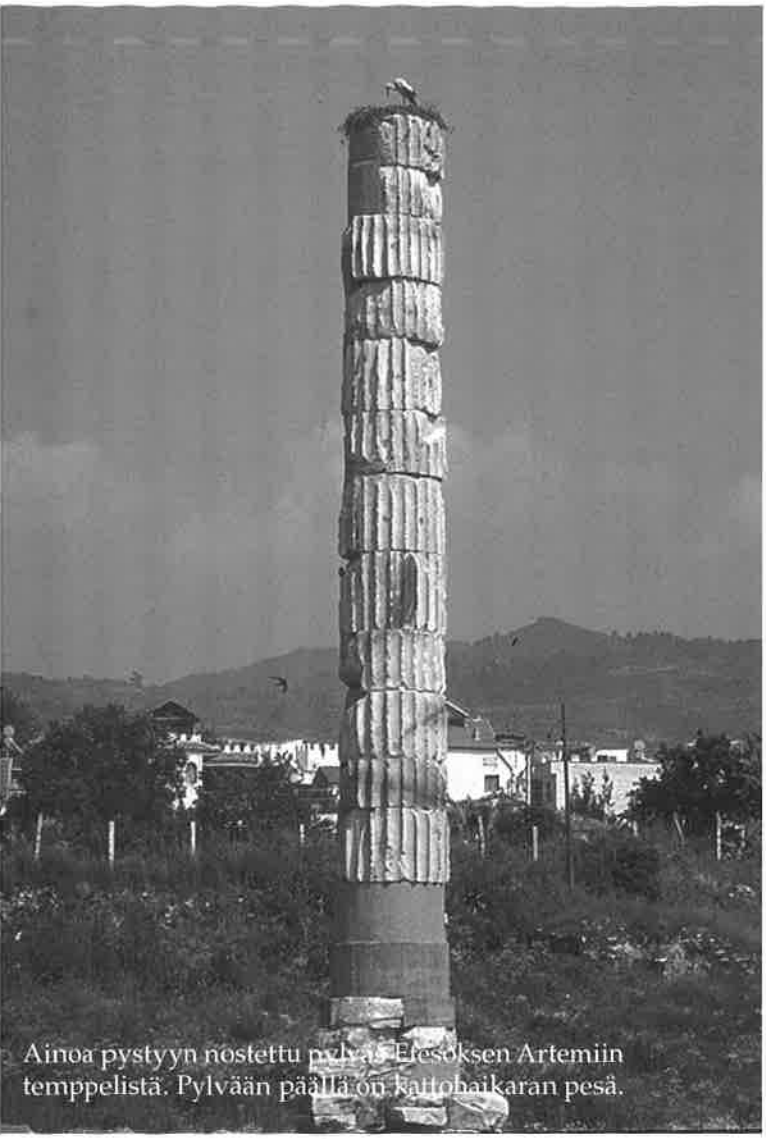

Ainoa pystyyn nostettu pylväs Efesoksen Artemiin temppelistä. Pylvään päällä on kattohaikaran pesä.

silialainen. Curtiuksen mukaan puutarhaa tuki kaksikymmentä 20 jalan välein rakennettua muuria, joiden päällä oli kivipilariarivi. Pilarien päälle oli levitetty kivilattia, jonka piti olla riittävän vahva kannattelemaan keinotekoista maakumpua ja kastelujärjestelmää.

Vuosisadan alussa saksalainen arkeologi Robert Koldewey johti muinaisen Babylonin kaivauksia. Näissä kaivauksissa löydettiin suurin osa Babylonin arkeologisesta jäämistöstä. Tuolloin esimerkiksi Ishtarin portti siirrettiin Berliiniin. Kaivauksissa löytyi myös kivirakennelma, jota kutsutaan holvatuksi rakennukseksi, ja jota Koldewey piti puutarhojen perustuksena. Hänellä oli kolme perustetta rakennuksen identifiomiselle: 1) holvatussa rakennuksessa oli käytetty rakennusmateriaalina kiveä, jota muissa Babylonin rakennuksissa käytettiin erittäin vähän; 2) holvatussa rakennuksessa on poikkeuksellisen paksut muurit, joiden tarkoitus oli epäilemättä kannatella painavia ylempien kerrosten rakennelmia; 3) holvatusta rakennuksesta löytyi kaivo, jollaista muualta ei ole löytynyt. Poikkeuksellinen kaivorakennelma olisi ollut tarpeen puutarhan kastelujärjestelmän kannalta. Vaikka aluetta näytetään edelleen turisteille paikkana, jossa kuuluisat riippuvat puutarhat sijaitsivat, on todennäköisempää, että rakennusta käytettiin huomattavasti proosallisemmin. Sieltä on nimittäin löytynyt nuolenpääkirjoitusta sisältävä savitauluarkisto. Teksteissä puhutaan mm. kasviöljystä ja ohrasta, joita oli tarkoitus jakaa Babylonissa pidettäville ulkomaalaisille vangeille. Tutkijat eivät kuitenkaan väitä, että rakennus olisi ollut vankila, vaan että se olisi ollut jonkinlainen varasto. Muurien vahvuus puolestaan liittyy siihen, että rakennus tuki katua, jota pitkin juhlakulkueet kulkivat.

Oxfordin yliopiston assyriologi Stephanie Dalley esitti joitain vuosia sitten aivan uuden näkökulman koko puutarhakysymykseen. Hänen mukaansa se ei olisikaan sijainnut Babylonissa vaan Ninivessä. Yksi hänen argumenteistaan on se, että antiikin auktorit usein viittasivat sekä Babyloniin että Niniveen nimellä Babylon, joten sekaannuksen mahdollisuus on suuri. Lisäksi nuolenpääkirjoituksella kirjoitettu "Babylonin topografia" -nimellä tunnettu teksti ei mainitse Babylonin puutarhasta mitään, kun taas Ninivestä on säilynyt useitakin mainintoja mm. Sennakherib-nimisen kuninkaan rakennuttamista puutarhoista. Siellä on mahdollisesti ollut myös rakennelma kastelujärjestelmää varten. Lisäksi Ninivessä on yhtä hyvin kuin Babylonissakin voinut olla massiiviset muurit, koska muinaisesta Ninivestä on vielä suuri osa kaivamatta.

Efesoksen Artemiin temppeli

Arkkitehtonista tietotaitoa, eksotiikkaa ja vuosisatojen kulttuurien kohtaamista viestitti aikanaan Efesoksen Artemiille pyhitetty temppeli. Efesoksen Artemiin kultissa voidaan sanoa idän ja lännen kulttuurien kohtaavan, sillä siellä palvottu Artemis oli "suuri äiti", Magna Mater,

Lohkareita Artemiin temppelistä

joka yhdistettiin itäiseen äitijumala Kybeleen. Vaikka temppelistä jo 1860-luvulla alkaneiden arkeologisten kaivausten perusteella tunnetaan nykyään useita rakennusvaiheita, ensimmäisellä vuosisadalla jKr. eläneen roomalaisen innokkaan tutkijan Plinius vanhemman Luonnonhistoria-teoksessa säilynyt kuvaus (XXXVI. 95–97) on edelleen yksi päälähteistä, kun pyritään rekonstruoimaan temppelin ulkonäköä. Plinius toteaa, että temppeli oli edelleen pystyssä hänen aikanaan. Se oli rakennettu suoperäiselle maalle maanjäristyksien vuoksi, mutta toisaalta perustukset oli tehty huolellisesti, ettei painava rakennus olisi alkanut liikkua. Plinius kirjoittaa: "Kaikkiaan temppeli on 425 jalkaa (n. 125 m) pitkä ja 225 jalkaa (n. 66 m) leveä. Siinä on 127 pylvästä, korkeudeltaan 60 jalkaa (n. 18 m), joista jokaisen on rakennuttanut eri kuningas. Niistä 36 on koristettu reliefein, ja yhden koristeli Skopas."

Toinen tärkeä lähde rekonstruoinnissa on rahat, joihin on kuvattu temppelin fasadi. Rahoissa saatettiin käyttää eräänlaisia kuvallisen ilmaisun "lyhenteitä", joissa esimerkiksi neljä pylvästä kuvastikin kahdeksaa, joten rahatkaan eivät täysin kerro, millainen temppeli aikanaan oli. Siinä oli todennäköisesti avoin sisäpiha ja rakennusmateriaalina oli hohtava marmori. Temppelin länsiedustalla oli alttari, jota käytettiin uhritoimituksissa. 1960-luvun lopulla itävaltalaiset arkeologit löysivät todisteita siitä, että alttarialue oli ollut käytössä jo arkaaisella ajalla. Korkea pohjavesi tosin on vaikeuttanut kaivauksia erityisesti alttarin alueella.

Temppeli paloi useita kertoja, ja vuonna 356 eKr. se tuhoutui täysin. Kerrotaan, että Herostratos -niminen mies sytytti sen tuleen hankkiakseen itselleen ikuisen maineen. Tulipalon syy on kuitenkin tuntematon, ja temppeli olisi luultavasti pitänyt joka tapauksessa remontoida noihin aikoihin nousevan pohjaveden aiheuttamien ongelmien takia. Pliniuksen mukaan temppeli rakennettiin seitsemän kertaa uudelleen. Useiden eri rakennusvaiheiden seurauksena Efesoksen Artemisionin nuorimmat kulttirakennukset ovatkin peräti viisi metriä korkeammalla kuin varhaisimmat.

Halikarnassoksen mausoleumi

Muinainen Halikarnassoksen kaupunki sijaitsi Vähä-Aasian rannikolla, nykyisen lounais-Turkin Bodrum-nimisen kaupungin paikalla. Sinne rakennettiin Kaarian hallitsijalle Mausollokselle valtava hautamuistomerkki 350-luvun lopulla eKr. Mausolloksen muistomerkin mukaan meillä on vieläkin tapana kutsua massiivisia hautoja mausoleumeiksi. Haudan rakennuttaja oli Mausolloksen vaimo Artemisias. Jälleen lähteenä on Plinius vanhempi ja hänen teoksensa Luonnonhistoria: "Skopaksella oli aikalaisinaan ja kilpailijoinaan Bryaksis, Timotheos ja Leokhares, joita meidän tulee käsitellä yhdessä, koska he yhteistyössä loivat Mausoleumin veistokset. Mausoleum on hauta, jonka Artemisia rakennutti miehelleen

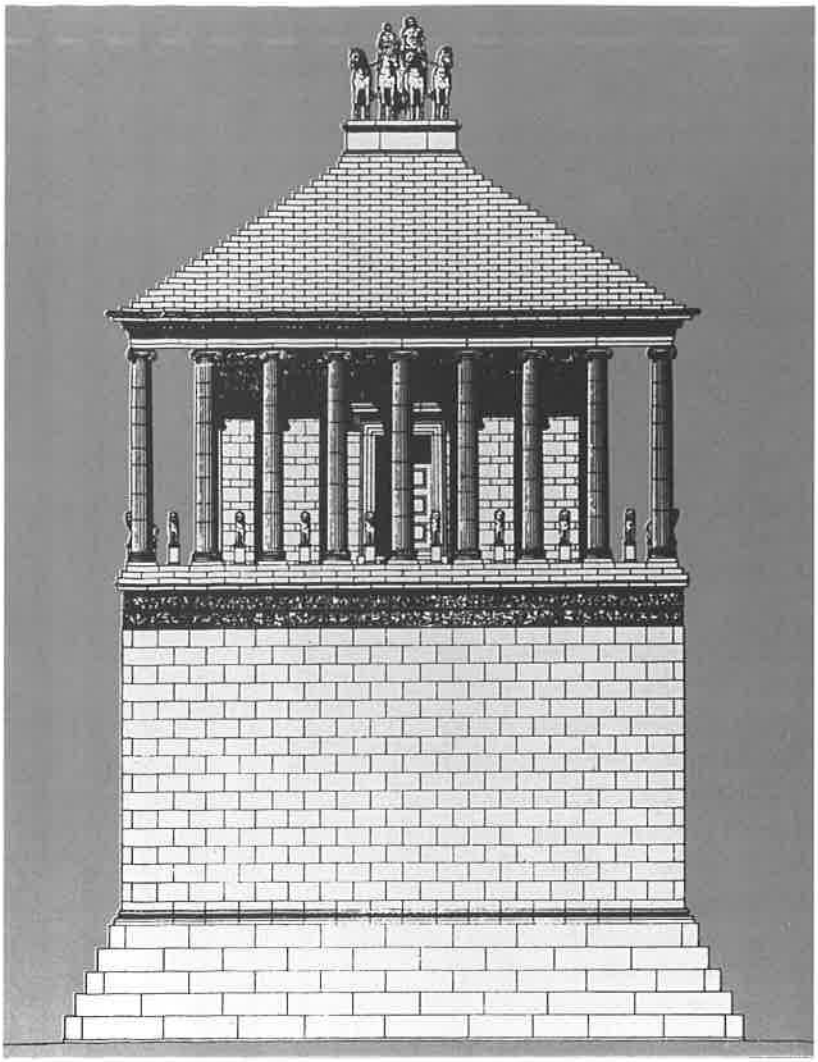

Rekonstruktio Mausolloksen hautamonumentista

Mausollokselle, Kaarian kuninkaalle, joka kuoli 107. olympiadin toisena vuonna. Pääasiassa näiden taiteilijoiden ansiosta rakennus luettiin seitsemän maailmanihmeen joukkoon. Se on 63 jalkaa pitkä pohjois- ja eteläsivuiltaan, lyhyempi fasadeiltaan, sen ympärysmitta on 440 jalkaa, se nousee 25 kyynärän korkeuteen ja sitä ympäröi 36 pylvästä." (Pliniuksen mittasuhteet eivät pidä läheskään paikkaansa, joten niitä ei ole muunnettu metreiksi.)

Plinius mainitsee edelleen, että kukin taiteilijoista oli vastuussa eri sivujen veistoksista, ja että rakennelman katto muodostui 24-askelmaisesta pyramidista, jonka huipulla oli nelivaljakko. Tanskalaisten 1960- ja 1970-luvuilla suorittamien kaivausten perusteella voidaan suhteellisen varmasti rekonstruoida toinen mausoleumin fasadeista. Pyramidien askelmien ja pylväiden lukumäärä perustuu Pliniuksen kuvaukseen. Nelivaljakko huipulla, leijonat pyramidin juurella ja luonnollista kokoa olevat taistelevat hahmot jalustan juurella ovat omilla paikoillaan. Kaivauksista on löytynyt myös huomattavan suuret miestä ja naista kuvaavat patsaat: mitä korkeammalla veistokset sijaitsivat sitä suurempia ne luultavasti olivat.

Ilmeisesti mausoleumi säilyi lähes koskemattomana 1200-luvulle asti, jolloin pylväikkö ja kattopyramidi sortuivat maanjäristyksessä. Kuitenkin vasta 1494, kun Johanniittaritarikunta rakennutti uudet muurit Bodrumin linnansa ympärille, mausoleumin alemmat rakennelmat tuhoutuivat. Ritarit nimittäin käyttivät mausoleumin jäänteitä muurien rakennusmateriaalina. Nykyään Bodrumissa voi nähdä vain osia haudan maanalaisista rakenteista.

Olympian Zeus

Olympolaisessa 12-jumaljärjestelmässä ylijumala oli Zeus, joka muiden jumalten tavoin asui pyhällä Olympos-vuorella. Hänen pääkulttipaikkansa oli kuitenkin kaukana Olympos-vuoresta, Peloponnesoksella sijaitseva Olympia, jossa järjestettiin joka neljäs vuosi Olympian kisat. Neljän vuoden ajanjaksoja kutsuttiin olympiadeiksi, joita käytettiin ajanlaskuun. Tradition mukaan ensimmäiset kisat järjestettiin vuonna 776 eKr.

Antiikin maailman seitsemän ihmeen joukkoon Olympiasta pääsee Zeukselle pyhitetyn doorilaisen temppelin pääkulttikuva eli istuvaa Zeusta esittävä veistos. Temppeli rakennettiin vuosien 466 ja 456 eKr. välillä, ja sen arkkitehtina toimi naapurikaupungista Eliksestä kotoisin ollut Libon. Myöhemmin, vuoden 438 tai 437 jälkeen, kaupunkiin saapui jo silloin maailmanmaineeseen noussut kuvanveistäjä Feidias, joka ryhtyi valmistamaan mestariteostaan, Zeusta esittävää veistosta. Kyseessä oli valtavan kokoinen kulttikuva, jonka materiaaleina Feidias käytti kultaa ja norsunluuta. Cicero kirjoitti ensimmäisellä vuosisadalla eKr., että Feidiaalla oli niin täydellinen visio kauneudesta mielessään, että hän onnistui taiteellisen kykynsä avulla luomaan todellisen kuvan jumalasta. Kerrotaan, että Zeus olisi itse salamaniskulla osoittanut Feidiaalle tyytyväisyytensä työn lopputulokseen. Strabon puolestaan kirjoittaa: "Patsas on valmistettu norsunluusta, ja se on niin suuri, että vaikka temppelikin on erittäin iso, kuvanveistäjää voi arvostella siitä, ettei hän ole kunnioittanut oikeita mittasuhteita. Hän on kuvannut Zeuksen istuvana, mutta pää melkein koskettaa kattoa, joten meille jää sellainen vaikutelma, että jos Zeus nousisi seisomaan, hän rikkoisi temppelin katon." Uskoisin, ettei yksikään rekonstruktio voi täysin tavoittaa veistoksen kunnioitusta herättänyttä ulkonäköä.

Levottomista ajoista ja arvokkaasta valmistusmateriaalistaan huolimatta veistos sai olla rauhassa kulttipaikallaan yli 800 vuotta. Keisari Caligula kyllä yritti siirrättää sen Roomaan, mutta historioitsija Suetonius kertoo Caligulan elämäkerrassa, että kun työmiehet miettivät keinoja patsaan siirtämiseen, se ryhtyi nauraa räkättämään niin, että rakennustelineet sortuivat ja työmiehet pakenivat. Patsaan siirtäminen onnistui kuitenkin vuonna 391, kun Theodosios I siirrätti sen koristamaan palatsiaan Konstantinopoliin. Siellä vuonna 462 riehunut tulipalo tuhosi sen. Olympiassa Feidiaan työpaja muutettiin kirkoksi, ja Zeuksen temppeli kärsi pahoin tulipalosta v. 425. Sittemmin koko alue kärsi maanjäristyksistä ja Alfeios-joen uoman siirtymisestä.

Olympian Zeuksen kulttikuvasta ei ole säilynyt edes yhtään kopiota, joten meidän on vain uskottava yllämainittuja kuvauksia, joiden mukaan juuri se oli antiikin mahtavin esimerkki kullan ja norsunluun käsittelytaidosta.

Seuraavassa numerossa esitellään kaksi hellenistisen ajan alkupuolella rakennettua "ihmettä", Rhodoksen kolossi ja Faroksen majakka.

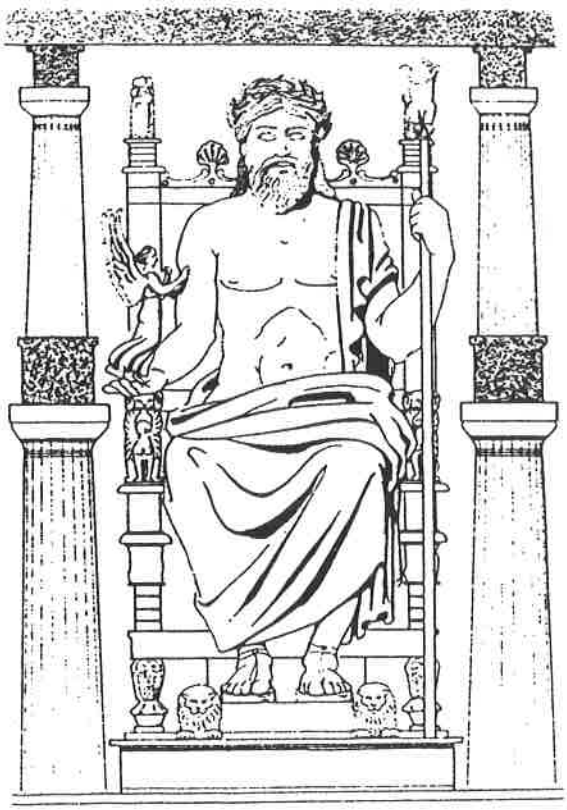

Rekonstruktio Olympian Zeuksesta

Kuolema elämän palveluksessa

Katariina Mustakallio

Kuoleman tutkimus on monien mielestä ahdistava aihe. Kuitenkin kuoleminen kuuluu jokaiseen kulttuuriin yhtä ehdottomasti kuin syntyminenkin. Antiikin Roomassa kuolemaan liittyi monia erilaisia tapoja ja riittejä. Niitä selvittää Suomen akatemian rahoittama suomalaisten tutkijoiden ryhmä.

Jos halutaan sanoa jotain varmaa menneisyydestä, voidaan todeta, että kuolleisuus on ollut sataprosenttista. Tämä varmuus ei kuitenkaan kerro kuolintavoista eikä siitä, miten yhteisö siirsi edesmenneen, poisnukkuneen, kaatuneen tai ikuiseen uneen vaipuneen elävien piiristä kuolleitten valtakuntaan. Joku viisas on väittänyt, että on yhtä monta tapaa kuolla, kuin elääkin. Näin näyttäisi olevan ainakin yksilön kohdalta katsottuna. Kuolemaan liittyvät tavat ovat kuitenkin varsin kulttuurisidonnaisia. Koska kuolema pelottaa selittämättömyydellään, eri yhteisöissä on syntynyt tarkkoja kuolemanrituaaleja. Vaikka monissa kulttuureissa kuoleman koetaan uhkaavan yhteisön jatkuvuutta ja saastuttavan uskonnollisessa mielessä lähipiirinsä, korostavat siihen kuuluvat riitit ja seremoniat myös yksilön ja hänen perheensä merkitystä ja arvoa. Kuten antropologit asian ilmaisevat: kuolemaa ei surra siksi, että ollaan murheellisia, vaan siksi, että perhe, joka antaa jäsenensä kuolla ilman itkua, asettaa oman arvonsa ja olemassaolonsa kyseenalaiseksi.

Tämän vuoden alussa on lähtenyt käyntiin *Suomen Akatemian* rahoittama tutkimusprojekti, joka selvittää yhteisön toimintoja ja niiden merkitystä antiikin kuolemankulttuurissa. Tutkimus selvittää kuolemankulttuurin historiaa keisariajalta myöhäisantiikkiin yhteisön ja sukupuolen näkökulmasta. Projektin johtajana toimii Suomen Rooman instituutin edellinen johtaja, dos. *Päivi Setälä* ja tutkijoina dos. *Agneta Ahlqvist*, FM *Julia Burman*, FM *Riikka Hälikka* ja dos. *Katariina Mustakallio*. Projekti on monitieteinen ja kotipaikkoja sillä on kaksi, Helsingin yliopiston Historian laitos ja Turun yliopiston Klassisten kielten ja kulttuurin laitos.

Kuolemankulttuurin tutkiminen

Kuolemankulttuurin tutkimus on yhteydessä viime vuosisadalla syntyneeseen kiinnostukseen inhimillisen kulttuurin syntyä ja ominaispiirteitä kohtaan. Herätteitä on antanut myös modernin yhteiskunnan kritiikki. *Geoffrey Gorer* toi esiin näitä teemoja jo kuusikymmenluvulla puhuessaan vieraantumisesta, elämän perustoimintojen, syntymän ja kuoleman sulkemisesta arkipäivän elämän ulkopuolelle, laitoksiin ja sairaaloihin. Kuolema on hänen mukaansa länsimaisen kulttuurin viimeinen tabu. Siitä puhuminen ja kirjoittaminen on ollut pitkään kiellettyä, kuten seksistäkin aiemmin. Nykymaailmassa kyse on ihmisen kyvyttömyydestä surra ja osoittaa tunteitaan. Toinen tärkeä keskustelun herättäjä on ollut ranskalainen sosiaalihistorioitsija, *Philippe Áries* , jonka mukaan kuolema on muuttunut modernissa maailmassa näkymättömäksi. Elämän loppuminen on muuttunut säädyttömäksi, ja siksi se siirretään ihmisten näkyvistä pois.

Kulttuurin tutkijat ovat usein korostaneet, että kuolemankulttuurille ovat ominaisia pitkät jatkumot ja hidas muutos.Viime vuosisadalta lähtien on kulttuurin tutkimuksessa nähty kuolemaan liittyvien toimintojen ja rituaalien peilaavan yhteisön arvoja, sen sisäisiä hierarkioita, strategioita hengissä säilymiseksi tai kuoleman aiheuttamasta shokista toipumiseksi, kysymyksenasettelusta riippuen.

Kuolemankulttuuriin kuuluvat toiminnot, kuten hautaustavat ja hautajaisiin kuuluvat riitit, ovat yleensä hyvin hitaasti muuttuvia. Ne lähenevät ajatusta mentaliteeteista kauan kestävinä kulttuuripiirteinä. Antiikin kreikkalaisroomalainen sivilisaatio on paljon velkaa itäisille Mesopotamian ja Egyptin kulttuureille, joissa kuolemankulttuurilla oli oma tärkeä, elämää säätelevä paikkansa. Kreikkalainen ja roomalainen kuolemankulttuuri eroavat kuitenkin itäisistä esi-isistään monessa, vaikka yhtymäkohtiakin löytyy. *Jean Pierre Vernant,* joka on etenkin kreikkalaista maailmaa, on korostanut, että yhteisön tavassa suhtautua kuolemaan ja kuvitella kuolleiden maailma näkyy parhaiten sen omat arvot ja hierarkiat. Yhteisö kehittää omat toimintamallinsa pyrkiessään asettamaan kuolleiden maailman omalle paikalleen. Vernant puhuu eri yhteisöjen hautajaisideologiasta ja kuoleman politiikasta, joilla yhteisö ilmaisee syvimpiä arvostuksiaan.

Kuolema Roomassa

Kuolemanrituaalit alkoivat roomalaisessa kulttuurissa jo ennen fyysistä kuolemaa. Kuolevan luokse kerääntyivät lähimmät sukulaiset ja ystävät, jotka valvoivat hänen ympärillään. Heti viimeisen hengähdyksen jälkeen läheisin sukulainen suuteli kuollutta ja hänen nimeään lausuttiin ääneen. Perheen naiset ja paikalle hankitut itkijänaiset alkoivat rituaalisen itkunsa. Ruumis pestiin ja asetettiin paljaalle maalle. Kuolemanhetken jälkeen rituaalit jakautuvat kolmeen vaiheeseen: kotona tapahtuvaan ruumiin esilläpitoon ja valmistamiseen hautajaisseremoniaa varten, itse hautajaisseremoniaan ja hautajaisten jälkeisiin puhdistautumisseremonioihin ja kuolleen lepyttelyyn. Enintään seitsemän päivää kestäneen ruumiin esiläolon jälkeen vainaja

kannettiin kodistaan roviopaikalle hautajaissaaton seuratessa. Jos vainaja oli eläessään toiminut korkeissa viroissa, valtio saattoi järjestää hänen kunniakseen julkiset hautajaiset (*funus publicum*). Korkeasukuisten valtiomiesten ja naistenkin hautajaisseremonioihin kuului hautajaispuhe, (*laudatio funebris*), jossa kuvattiin vainajaa ja hänen hyveitään perheen jäsenenä ja yhteisön palveluksessa. Yläluokan perheen hautajaiskulkueeseen kuului myös esi-isien kuvien kanto juhlallisessa paraatissa Forumille. Näin sekä menneet sukupolvet että elävät ottivat osaa hautajaisiin. Kuollut, jonka kunniaksi hautajaisia vietettiin, ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa saanut omaa kuvaansa paraatiin mukaan. Vasta hautajaisseremonian ja sitä seuranneiden puhdistautumisriittien jälkeen vainajan kuva asetettiin muiden esi-isien kuvien joukkoon atriumiin.
Puheiden jälkeen ruumis poltettiin ja haudattiin. Tapa muuttui vähitelleen 100-luvulla jKr., jolloin lännessä siirryttiin ruumiin hautamiseen, inhumaatioon. Idässä ruumishautaus pysyi koko ajan käytäntönä. Haudat, niin talon kaltaiset perhehaudat kuin yhteisöjä varten rakennetut monipaikkaiset kolumbaariot ja katakombit sijaitsivat aina kaupungin muurien ulkopuolella, pääteiden varsilla, jotta ne eivät olisi saastuttaneet kaupunkia ja toisaalta, jotta niillä käyminen olisi ollut mahdollisimman helppoa. Ne olivat kokouspaikkoja yhteisten muistoaterioiden pitoa varten ja roomalaisen tavan mukaan niille kokoonnuttiinkin paitsi erilaisina virallisina vainajien muistopäivinä myös kuolleen omina juhlapäivinä. Tapa säilyi kristillisenä aikana marttyyrikulttien yleistyttyä.

Tutkimuskysymykset ja lähtökohdat

Tutkimushankkeessamme *Kuolema, yhteisö ja sukupuoli antiikin maailmassa* keskitymme neljään, toisiinsa sidoksissa olevaa tutkimuskysymykseen, joita ovat: roomalaisen tradition käsitys hyvästä ja huonosta kuolemasta, kreikkalais-roomalaiset hautauspraktiikat, roomalaiset katakombit ja hautausrituaalien muutos myöhäisantiikissa. Hyvän ja huonon kuoleman ideaali valottaa arvoja ja paljastaa yhteisöllisiä kuolemaan liitettyjä normeja ja pelkoja. Mielenkiintoisia ideaalikuvan ja todellisuuden välisiä jännitteitä tulee esiin verrattaessa mm. kirkkoisien suosittamia hautausrituaaleja ja toisaalta käytännön toimia. Olennainen kysymys on se, kuinka pitkälle kirjallisuuden antama kuva kuolemanrituaaleista ja toisaalta käytännön toiminta, josta meillä on tietoa arkeologisen ja muun materiaalin pohjalta, erosivat toisistaan.
Toinen ja hyvin keskeinen kysymys on, liittyikö kuolemankulttuuriin sukupuolispesifejä toimintoja ja miten ne sopivat antiikin maailman mies- ja naiskäsityksiin. Kysymyksemme sukupuolesta tässä yhteydessä perustuu keskusteluun, jota on käyty naisten ja miesten erilaisesta asemasta suhteessa syntymään ja kuolemaan. Tiedämme, että antiikin maailmassa naisten ja miesten pyhän ala oli tarkasti määrittynyttä, vaikka myös yhteisiä alueita oli runsaasti. Ihmiset elivät ja kuolivat säätynsä ja sukupuolensa tapojen mukaan. Hautajaisiin ja muistajaisiin liittyi seremonioita ja rituaaleja, joita suorittivat

yksilöt ja ryhmät, joista toiset oli määritelty tarkkaan, kuten ruumiin pesijättäret, pukijattaret ja itkijänaiset. Naistutkimuksessa on usein oletettu, että naista on yli kulttuurirajojen pidetty luonnostaan läheisempänä kuolemalle ja syntymälle.Tarkoituksenamme on selvittää, millaiset toiminnot kuoleman yhteydessä sopivat erityisesti naisille jatoisaalta miehille ja mitkä puolestaan olivat sukupuolisesti neutraaleja.

Yleisesti tunnettua on, että antiikissa oman hautapaikan varmistaminen ja oikein toimitetut hautariitit olivat suurimpia huolenaiheita yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Kukaan ei halunnut tulla haudatuksi joukkohautaan ilman riittejä, joka roomalaisen pakanallisen käsityksen mukaan merkitsi lähes samaa kuin kristityille ikuinen kadotus: vainajan sielu jäi välitilaan elävien ja kuolleiden maailman rajamaille ilman rauhaa ja lepoa. Näin kuolemankulttuurin tutkimus valottaa sellaisia elämänaloja ja yksilöllisiä ja yhteisöllisiä tuntemuksia ja pyrkimyksiä, jotka perinteinen aate- tai uskontohistoria jättää helposti huomiotta.

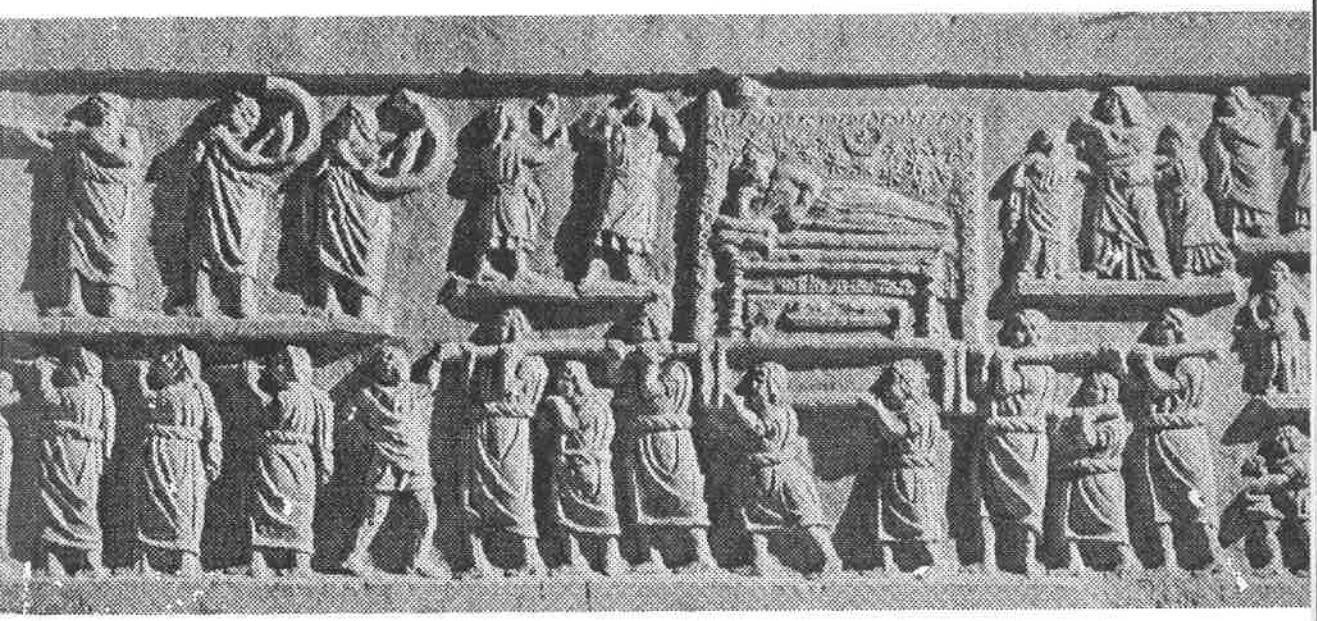

Kohtalokas kesäloma

Pekka Matilainen

Kun taiteilija John Everett Millais kesällä 1854 maalasi John Ruskinin muotokuvaa, missä tämä suuri mies seisoo kuohuvan kalliopuron partaalla, hän sattui vilkaisemaan siinä vähän sivummalla nurmikolla kukkaseppelettä sitovaa rouva Ruskinia, ja sillä hetkellä hän äkkiä tiesi, että hän tulisi viettelemään Effien ja tekemään Ruskinista aisankannattajan.

John Ruskin oli tuohon aikaan Englannin johtava taideteoreetikko ja ns. prerafaeliittisen taidesuunnan henkinen oppi-isä ja Millais hänen ihailijansa ja kuuliaisista kuuliaisin opetuslapsensa. Ruskin oli pyytänyt nuoren Millaisin mukaan heidän kesälomamatkalleen Skotlantiin.

Millais oli käytännön mies. Seurasi skandaalinkäryinen, pitkään jatkunut oikeudenkäynti, joka päättyi Ruskinien avioeroon. Rouva Ruskin syytti miestään siitä, ettei tämä yli kolme vuotta kestäneen avioliiton aikana ollut suorittanut aviollisia velvollisuuksiaan, että Ruskin oli impotentti ja harrasti salaa itsetyydytystä peiton alla. Myöhemmin Ruskinin vihamies, taidemaalari James Whistler vihjaili ilkeästi, ettei Ruskin kyennyt mihinkään, kun hän näki vaimonsa häpykarvat ja huomasi, etteivät naiset olleetkaan niin sileitä ja karvattomia kuin kreikkalaiset kuvapatsaat.

Ruskinin muutkin naisten lähestymisyritykset päättyivät yhtä onnettomasti. John Ruskin kirjoitti paljon viisaita kirjoja, taiteen ja arkkitehtuurin lisäksi monilta muilta elämän aloilta, ja hänet nimitettiin Oxfordiin professoriksi. Hän oli hyvin arvostettu ja hyvin kuuluisa ja pitkässä parrassaan aivan profeetan näköinen. Ruskin palvoi menneisyyttä, etenkin keskiaikaa, ja uskoi "kauneuteen ja totuuteen". Varsinkin matka Italiaan oli tehnyt häneen syvän vaikutuksen. Myöhemmällä iällään hän koki vaikean hermoromahduksen ja tuli vähän sekopäiseksi, mutta Millais ja Effie menivät naimisiin ja saivat paljon lapsia, ja Millais luopui vähitellen prerafaeliittien rigoristisista periaatteista alkaen maalata enemmän kansaan meneviä tauluja.

Tähän piti tulla vielä *fabula docet*-osuus, vertaus, joka liittäisi tarinan eräisiin tuntemiini yliopiston tutkijoihin ja muihin esoteerisiin kaunosieluihin, mutta olen unohtanut sen.

TAPAHTUMAKALENTERI

17.4. 1999 klo 10–16
(Helsingin yliopiston kirjaston Monrepos-sali)
Pyhät ja pahat keskiajalla. Alustajina FL Tuomas Heikkilä, FM Meri Heinonen, dos. Christian Krötzl, FM Samu Niskanen, FM Mikko Piippo, fil.yo Katja Ritari, TM Päivi Salmesvuori ja Ph.D. Elina Screen
Historiallinen Yhdistys

6.5. 1999 klo 17
(Helsingin yliopiston kirjasto, auditorium, Yliopistok. 1 A 2.krs)
Taudit. FT Maria Lähteenmäki: *Tuberkuloosi yhden perheen tragediana*, FL Eila Linnanmäki: *Kun espanjantauti riehui Suomessa. Influenssapandemia 1918–20*, dos. Holger Weiss: *1800-luvun koleraepidemiat*, dos. Heikki Vuorinen: *Lepran nousu, kukoistus ja tuho*, FL Mika Kallioinen: *Ruttoepidemiat keskiajan Suomessa*, lisäksi alustamassa Timo Joutsivuo.
Historiallinen Yhdistys

KIRJAUUTUUS GAUDEAMUKSELTA

Maarit Kaimio, Jaakko Aronen ja Juha Sihvola (toim.)

VÄKIVALTA ANTIIKIN KULTTUURISSA

Väkivalta antiikin kulttuurissa tarkastelee antiikin ihmisten arkea ja juhlaa uudesta näkökulmasta. Esille tulevat sodankäynnin loisto ja kurjuus, murhat teatterin näyttämöllä ja riittien ihmisuhrit sekä amfiteatterin väkivaltaviihde ja perheväkivalta. Myyttien sankarit, väkivaltaiset hirviöt ja neitojen kovat kohtalot esitellään monipuolisesti. Teos pohtii, mitä antiikissa ajateltiin väkivallasta: miten sitä kuvattiin taiteissa, mitä filosofit ajattelivat itsemurhasta, miten naisia ja lapsia pyrittiin suojelemaan lainsäädännöllä ja mitä ylipäänsä pidettiin väkivaltana. Julkinen ja yksityinen sekä kuvitteellinen ja todellinen väkivalta kietoutuvat kirjoituksissa toisiinsa.

Suositushinta 150,-

SAATAVANA KUSTANTAJALTA (p. 09-13114273) JA HYVINVARUSTETUISTA KIRJAKAUPOISTA

11.5. 1999 klo 18.15
(Helsingin yliopiston päärakennus, auditorium II, Unioninkatu 34 tai Aleksanterinkatu 5)
FT Oiva Kuisma esitelmöi aiheesta ***Taiteen ja taidefilosofian synty antiikin Kreikassa.***
Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry.

8.10. 1999 klo 10.15 alkaen (Tieteiden talo, Kirkkokatu 6) **Bysantin tutkimuksen seura** järjestää seminaarin otsikolla ***Byzantium and Balkan***. Puhujina mm. Paul Stephenson (Keble College, Oxford).

22-23.10.1999 Suomen akatemian rahoittama *Kontaktit ja identiteetti Balkanilla* -hanke järjestää kollokvion Second Finnish Colloquium of South-East European Studies in Helsinki. Puhujina mm.. prof. Sarah Thomason (kielikontaktit Balkanilla) ja prof. Anastasia Karakasidou (Pohjois-Kreikan vähemmistöt).

Venetsia - Euroopan sarana!

Näin luonnehti Venetsian asemaa ja vaikutusta eurooppalaisessa kulttuurikehityksessä historioitsija William H. McNeill (Venice: the hinge of Europe, 1081–1797. Chicago 1974). Siihen mitä McNeill oikeastaan tarkoitti, ja tietysti myös itse kaupunkiin, on pian mahdollista syventyä asiantuntevassa opastuksessa.Villa Lanten ystävät järjestävät kulttuurimatkan Venetsiaan asiantuntijaoppaina FL Timo Tuomi (Rakennustaiteen museo) ja FL Mika Hakkarainen (Helsingin yliopisto). Matkaan voivat osallistua myös Ateenan-instituutin ystävät mikäli paikkoja jää vapaaksi. Alustava ajankohta on 10.10.–17.10.1999. Lisätietoja antaa Risto Valjus, puh. 694 4535, e–mail risto.valjus@helsinki.fi

Valokuvat: Martti Leiwo

HELSINGIN YLIOPISTON
KUNNAN

Euripides

4 x MEDEIA

Käännöksiä ja esseitä. Toim. Maarit Kaimio. Klassillisen filologian laitos. Helsingin yliopisto.

Teokseen on koottu neljä eri käännöstä Euripideen Medeia-tragediasta. Kääntäjät ovat Marke Ahonen, Outi Lehtipuu, Timo Nisula ja Marja Vierros. Mielenkiintoisen vertailun lisäksi voi perehtyä Medeiaan myös esseiden avulla. Ne ovat Kreikan kielen ja kirjallisuuden opiskelijoiden Medeia-kurssilla kirjoittamia aiheeseen liittyviä teemoja. Kirjoittajat ja otsikot ovat: Marke Ahonen: *Medeia: Mies ja nainen*, Sonja Dahlgrén: *Miehekkyyden ilmeneminen Medeian hahmossa,* Seppo Heikkinen: *Euripideen* Medeia *ja sivilisaation häviö*, Niko Huttunen: *Mielikuva ja hyöty. Medeia Epiktetoksen ajattelussa,* Outi Lehtipuu: *Euripideen* Medeia *ja nainen klassisen ajan Ateenassa,* Mari Mustonen: *Medeia vaakalaudalla,* Timo Nisula: *Lasten osa,* Marja Oksanen: *Kuoro ja sen funktio,* Hilla Salovaara: *Euripideen* Medeia *ja Aristoteleen* Runousopin *tragediakäsitys,* Marja Vierros: *Medeia - kaikkien barbaarien äiti.*

Teosta voi hankkia hintaan 40 mk Klassillisen filologian laitoksen amanuenssilta (JP 4, Vuorikatu 3 A 00014 Helsingin yliopisto, puh. 09-191 22681.)

Helikon?

Helikonin toimituksen mieleen juolahti lehden taiton yhteydessä, että jotkut lukijoistamme ovat saattaneet pohdiskella mitä lehtemme nimi oikein tarkoittaa. Päätimme siis hieman valaista Helikon-nimen taustaa. Ensimmäinen assosiaatio on varmaankin Helikonvuori Boiotiassa, joka Hesiodoksen mukaan oli muusien asuinpaikka (Hes. Theog. 1-4). Toimituksen mielestä lehden nimi tulee kuitenkin kielisoittimesta nimeltään helikon. Se oli nelikielinen kielisoitin, joka oli suunniteltu akustisiin mittauksiin ja sen tehtävänä oli löytää intervalleille oikeat lukusuhteet. Alla kuva helikonista aleksandrialaisen Klaudios Ptolemaioksen teoksesta Harmonika 100-luvulla jKr. Soittimen idean hahmottamiseksi peruskurssi pythagoralaisuutta lienee paikallaan. Mikäli joku ei halua liittää Helikonia kumpaankaan mainittuun vaihtoehtoon, voimme ehdottaa heille Platonin piiriin kuulunutta matemaatikkoa ja tähtitieteilijää Helikon Kyreneläistä, joka ystävänsä Eudoksoksen kanssa pohdiskeli vaikkapa kuution kahdentamista.

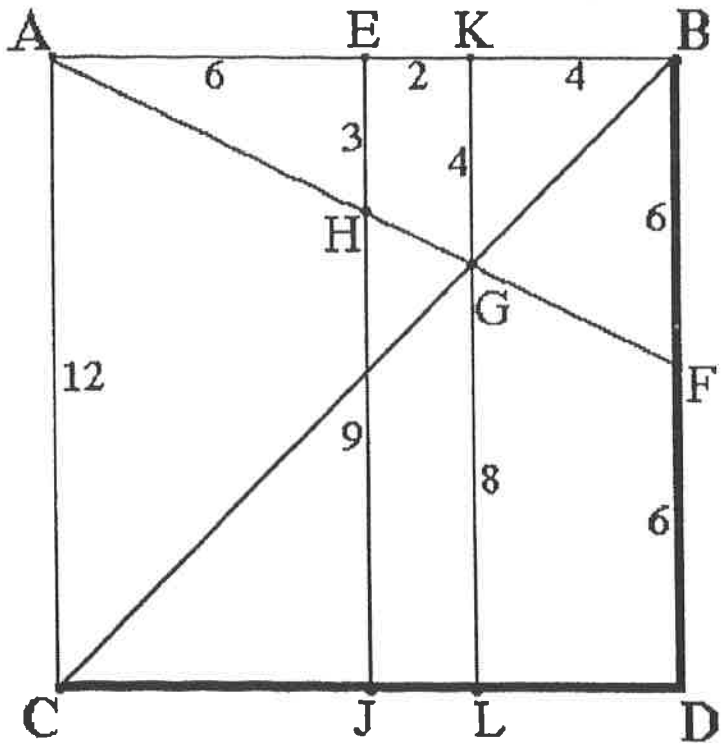

Helikonsoitin ylhäältä päin.

Ajattele mitä luet

YLIOPISTO

Yliopisto-lehti

Tutkittua

tietoa

kätevässä

muodossa.

Tilaa YLIOPISTO kotiin tai työpaikallesi,
joka toinen viikko, 20 numeroa vuodessa 296 mk
tai kestotilauksena vain 252 mk.
puh. 09-777 3400, fax 09-794 031

Helikon

1/1999

Päätoimittaja Huvudredaktör

Martti Leiwo puh. 191 22016
Klassillisen filologian laitos
PL 4 (Vuorikatu 3A), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: Martti.Leiwo@Helsinki.fi

Toimituskunta Redaktionsråd

Mika Hakkarainen, puh. (09) 493 053.
Sähköposti: mika.hakkarainen@helsinki.fi
Marja Vierros
Sähköposti: marja.vierros@helsinki.fi
Heikki Kotila, puh. 0400–876 609
Sirkka Stolt, puh. (09) 7010 2360

Jos haluat jäseneksi, ota yhteys sihteeriin.

Om du vill bli medlem, kontakta sekreteraren.

Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry

Sihteeri Manna Vesterinen
Klassillisen filologian laitos
PL 4 (Vuorikatu 3A), 00014 Helsingin yliopisto
puh. 09-191 23688,
fax 09-191 22161
e-mail mvesteri@helsinki.fi

Villa Lanten ystävät ry

Sihteeri Risto Valjus,
Postiosoite: PL 604, 00101 Helsinki
puh/fax 09-69 44 535
e-mail Risto.Valjus@helsinki.fi

Medlemsblad

Finlands Athen-instituts vänner r.f
Sekreterare Manna Vesterinen
Villa Lantes vänner r.f.
Sekreterare Risto Valjus, PB 604, 00101 Helsingfors

Kirjoittajat:

Kalle Korhonen, Suomen Rooman instituutti
Mika Hakkarainen, FL, Helsingin yliopisto
Erja Salmenkivi, FM, Helsingin yliopisto
Katariina Mustakallio, FT, Helsingin yliopisto
Pekka Matikainen, Päätoimittaja

ENTINAMBIENTE